11. Úvod do časových řad

Pojem časové řady: Časovou řadou rozumíme řadu hodnot $y_{t_1}, \ldots, y_{t_n}$ určitého ukazatele uspořádanou podle přirozené časové posloupnosti $t_1 < \ldots < t_n$. Jsou-li časové intervaly $(t_1, t_2), \ldots, (t_{n-1}, t_n)$ stejně dlouhé (ekvidistantní), zjednodušeně zapisujeme časovou řadu jako $y_1, \ldots, y_n$. Přitom ukazatel je veličina, která charakterizuje nějaký sociálně ekonomický jev v určitém prostoru a v určitém čase (okamžiku či intervalu).

Druhy časových řad

a) Časová řada okamžiková: příslušný ukazatel udává, kolik jevů existuje v daném časovém okamžiku (např. počet obyvatelstva k určitému dnu).
b) Časová řada intervalová: příslušný ukazatel udává, kolik jevů vzniklo či zaniklo v určitém časovém intervalu (např. počet sňatků během roku). Nejsou-li jednotlivé časové intervaly ekvidistantní, musíme provést očištění časové řady od důsledků kalendářních variací.

Příklad: Máme k dispozici údaje o tržbě obchodní organizace (v tis. Kč) v jednotlivých měsících roku 1995: 2400, 2134, 2407, 2445, 2894, 3354, 3515, 3515, 3225, 3063, 2694, 2600. Vypočtěte očištěné údaje.

Řešení: Průměrná délka měsíce je 365/12 dne. Očištěná hodnota pro leden je tedy $y_1^{(o)} = 2400 \cdot \frac{365}{12 \cdot 31} = 2354{,}84$, pro únor $y_2^{(o)} = 2134 \cdot \frac{365}{12 \cdot 28} = 2318{,}18$. Pro ostatní měsíce analogicky dostaneme 2361,71; 2478,96; 2839,54; 3400,58, 3448,86; 3448,86; 3269,79; 3005,36; 2731,42; 2551,08.

Výpočet pomocí systému STATISTICA:

Vytvoříme nový datový soubor o třech proměnných: trzba, dm (délky jednotlivých měsíců) a ot (očištěná tržba) a 12 případech. Do proměnné trzba zapíšeme zjištěné hodnoty. Do proměnné dm vložíme délky jednotlivých měsíců, tj. 31, 28, 30, …, 31. Do Dlouhého jména proměnné ot napíšeme =trzba*365/(12*dm).

	1 trzba	2 dm	3 ot
1	2400	31	2354,839
2	2134	28	2318,185
3	2407	31	2361,707
4	2445	30	2478,958
5	2894	31	2839,543
6	3354	30	3400,583
7	3515	31	3448,858
8	3515	31	3448,858
9	3225	30	3269,792
10	3063	31	3005,363
11	2694	30	2731,417
12	2600	31	2551,075

Grafické znázornění časové řady

a) Okamžikovou časovou řadu graficky znázorňujeme pomocí spojnicového diagramu. Na vodorovnou osu vynášíme časové okamžiky $t_1, ..., t_n$, na svislou osu odpovídající hodnoty $y_1, ..., y_n$. Dvojice bodů (t_i, y_i), $i = 1, ..., n$ spojíme úsečkami.

Příklad: Časová řada obsahuje údaje o počtu zaměstnanců určité akciové společnosti v letech 1989 – 1996 vždy k 31.12.

1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996
622	627	631	635	641	641	632	625

Znázorněte tuto časovou řadu graficky.

Řešení pomocí systému STATISTICA:

Vytvoříme datový soubor o dvou proměnných nazvaných rok a pocet a 8 případech.
Grafy – Bodové grafy – odškrtneme Lineární proložení – Proměnné X – rok, Y – počet – OK – OK. 2x klikneme na pozadí grafu – vybereme Graf: obecné – zaškrtneme Spojnice – OK.

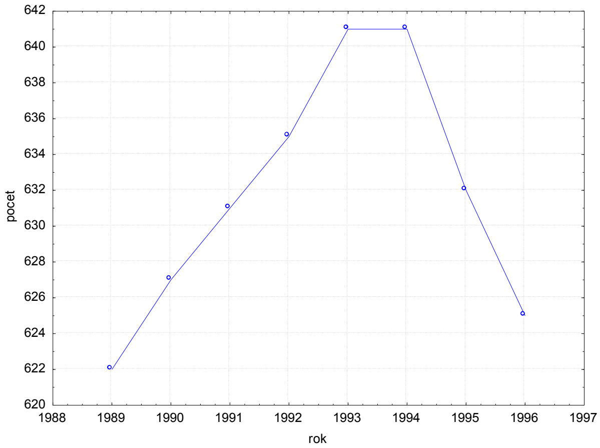

b) Intervalovou časovou řadu nejčastěji znázorňujeme sloupkovým diagramem. Je to soustava obdélníků, kde šířka obdélníku je rovna délce intervalu a výška odpovídá hodnotě ukazatele v daném intervalu. Ke znázornění intervalové časové řady lze použít i spojnicový diagram, přičemž na vodorovnou osu vynášíme středy příslušných intervalů.

Příklad: Máme k dispozici údaje o produkci určitého podniku (v tisících výrobků) v letech 1991-1996.

1991	1992	1993	1994	1995	1996
114	106	107	102	116	137

Znázorněte tuto časovou řadu graficky.

Řešení pomocí systému STATISTICA:

Vytvoříme datový soubor o dvou proměnných nazvaných rok a produkce a 6 případech.
Grafy – Bodové grafy – odškrtneme Lineární proložení – Proměnné X – rok, Y – produkce – OK – OK. 2x klikneme na pozadí grafu – vybereme Graf: obecné – zaškrtneme Spojnice – Přidat nový graf – typ Sloupcový graf – OK. Do sloupců označených jako Nový1, Nový2 okopírujeme hodnoty proměnných rok a produkce. Ve Všech možnostech: Sloupce upravíme šířku sloupce na 1.

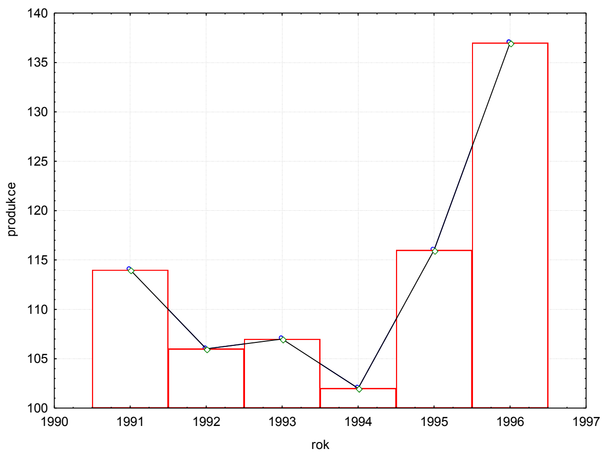

Popisné charakteristiky časových řad

Průměr okamžikové časové řady

Nejprve vypočteme průměry pro jednotlivé dílčí intervaly (t_1, t_2), (t_2, t_3), ..., (t_{n-1}, t_n): $\frac{y_1+y_2}{2}, \frac{y_2+y_3}{2}, \dots, \frac{y_{n-1}+y_n}{2}$. Jsou-li všechny tyto intervaly stejně dlouhé, vypočteme prostý chronologický průměr okamžikové časové řady:

$$\bar{y} = \frac{1}{n-1}\sum_{i=2}^{n}\frac{y_{i-1}+y_i}{2} = \frac{1}{n-1}\left(\frac{y_1}{2}+\sum_{i=2}^{n-1}y_i+\frac{y_n}{2}\right).$$

Nemají-li intervaly stejnou délku, vypočteme $d_i = t_i - t_{i-1}$, $i = 2, \dots, n$ a použijeme vážený chronologický průměr okamžikové časové řady:

$$\bar{y} = \frac{1}{\sum_{i=2}^{n} d_i}\sum_{i=2}^{n}\frac{y_{i-1}+y_i}{2}\cdot d_i\,.$$

Příklad: Časová řada vyjadřuje počet obyvatelstva ČSSR (v tisících) v letech 1965 až 1974 vždy ke dni 31.12.

Rok	1965	1966	1967	1968	1969	1970	1971	1972	1973	1974
počet	14194	14271	14333	14387	14443	14345	14419	14576	14631	14738

Charakterizujte tuto časovou řadu chronologickým průměrem.

Řešení: $\bar{y} = \frac{1}{9}\left(\frac{14194}{2} + 14271 + \ldots + 14631 + \frac{14738}{2}\right) = 14430$.

Výpočet pomocí systému STATISTICA:
Vytvoříme datový soubor o 11 proměnných a jednom případu. Do prvních 10 proměnných vložíme zjištěné hodnoty, do Dlouhého jména poslední proměnné napíšeme
=(v1/2+sum(v2:v9)+v10/2)/9
Dostaneme výsledek 14430,11.

Průměr intervalové časové řady

$$\bar{y} = \frac{1}{n}\sum_{i=1}^{n} y_i .$$

Příklad: Vypočtěte průměrnou hodnotu roční časové řady HDP ČR (v miliardách Kč) v letech 1994 až 2000.

1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000
1303,6	1381,1	1447,7	1432,8	1401,3	1390,6	1433,8

Řešení: $\bar{y} = \frac{1}{7}(1303{,}6 + \ldots + 1433{,}8) = 1398{,}7$.

Výpočet pomocí systému STATISTICA:
Použijeme Popisné statsitiky z nabídky Základní statistiky/tabulky.

Dynamické charakteristiky časových řad

Absolutní přírůstky

1. diference: $\Delta_1 y_i = y_i - y_{i-1}, i = 2,\ldots,n$

2. diference: $\Delta_2 y_i = \Delta_1 y_i - \Delta_1 y_{i-1} = y_i - 2y_{i-1} + y_{i-2}, i = 3,\ldots,n$

atd.

(Diferencování má velký význam při odhadu trendu časové řady regresními metodami.)

Průměrný absolutní přírůstek: $\bar{\Delta} = \frac{\sum_{i=2}^{n} \Delta_1 y_i}{n-1} = \frac{y_n - y_1}{n-1}$

Relativní přírůstek

$$\delta_i = \frac{\Delta_i}{y_{i-1}}, i = 2, \ldots, n$$

(Relativní přírůstek po vynásobení 100 udává, o kolik procent se změnila hodnota v čase t_i oproti času t_{i-1}.)

Koeficient růstu (tempo růstu)

$$k_i = \frac{y_i}{y_{i-1}}, i = 2, \ldots, n$$

(Koeficient růstu po vynásobení 100 udává, na kolik procent hodnoty v čase t_{i-1} vzrostla či poklesla hodnota v čase t_i.)

Průměrný koeficient růstu

$$\bar{k} = \sqrt[n-1]{k_2 \cdot k_3 \cdot \ldots \cdot k_n} = \sqrt[n-1]{\frac{y_n}{y_1}}$$

Průměrný relativní přírůstek

$$\bar{\delta} = \bar{k} - 1$$

Příklad: Pro časovou řadu HDP ČR v letech 1994 až 2000 (v miliardách Kč) vypočtěte základní charakteristiky dynamiky a graficky znázorněte relativní přírůstky a koeficienty růstu.

Řešení:

rok	HDP	Δy_i	k_i	δ_i
1994	1303,6	x	x	x
1995	1381,1	1381,1-1303,6=77,5	1381,1/1303,6=1,059	77,5/1303,6=0,059
1996	1447,7	1447,7-1381,1=66,6	1447,7/1381,1=1,048	66,6/1381,10,048
1997	1432,8	1432,8-1447,7=-14,7	1432,8/1447,7=0,990	-14,7/1447,7=-0,010
1998	1401,3	1401,3-1432,8=-31,5	1401,3/1432,8=0,978	-31,5/1432,8=-0,022
1999	1390,6	1390,6-1401,3=-10,7	1390,6/1401,3=0,992	-10,7/1401,3=-0,008
2000	1433,8	1433,8-1390,6=43,2	1433,8/1390,6=1,031	43,2/1390,6=0,031

Průměrný absolutní přírůstek: $\bar{\Delta} = \frac{1433{,}8 - 1303{,}6}{6} = 21{,}7$, tzn., že v období 1994 – 2000 rostl HDP průměrně o 21,7 miliard Kč ročně.

Průměrný koeficient růstu: $\bar{k} = \sqrt[6]{\frac{1433{,}8}{1303{,}6}} = 1{,}016$, tzn., že v období 1994 – 2000 rostl HDP průměrně o 1,6% ročně.

Výpočet pomocí systému STATISTICA:

Vytvoříme nový datový soubor o dvou proměnných a sedmi případech. První proměnnou nazveme ROK, druhou HDP.

Výpočet 1. diferencí: $\Delta = y_i - y_{i-}$ pro i = 2,...,n
Statistiky – Pokročilé lineární/nelineární modely – Časové řady/predikce – Proměnné Y – OK – OK (transformace, autokorelace, kříž. korelace, grafy) – Oddělit-sloučit - OK (transformovat vybrané řady) – vykreslí se graf.

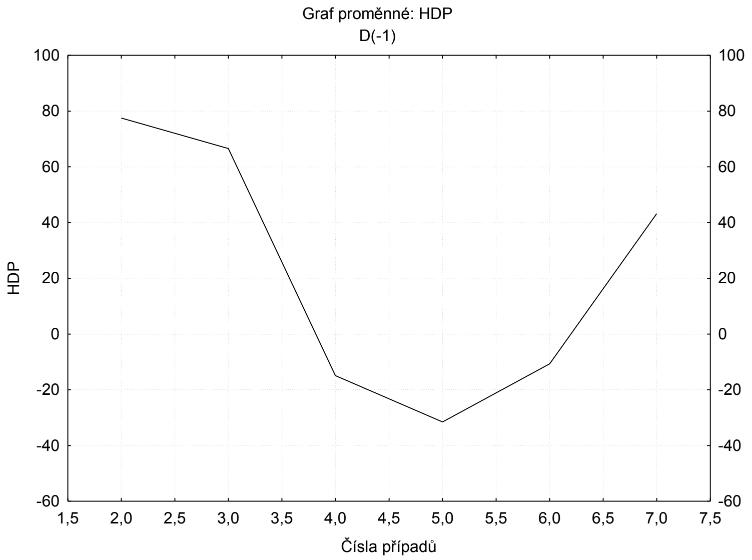

Vrátíme se do Transformace proměnných – Uložit proměnné. Otevře se nové datové okno, kde v proměnné HDP_1 jsou uloženy 1. diference.

	HDP	HDP_1
1	1303,600	
2	1381,100	77,500
3	1447,700	66,600
4	1432,800	-14,900
5	1401,300	-31,500
6	1390,600	-10,700
7	1433,800	43,200

Výpočet relativních přírůstků: $\delta = \frac{\Delta}{y_{i-}}$ pro i = 2,...,n

Vrátíme se do Transformace proměnných – označíme proměnnou, kterou chceme transformovat (HDP) – vybereme Posun – OK, (Transformovat vybrané řady) – vykreslí se graf.
Vrátíme se do Transformace proměnných – Uložit proměnné. Tato transformovaná veličina se uloží do tabulky pod názvem HDP_1 (proměnná s 1. diferencemi se přejmenuje na HDP_2). Přidáme novou proměnnou RP a do jejího Dlouhého jména napíšeme vzorec =HDP_2/HDP_1.

Výpočet koeficientů růstu: $k_i = \frac{y_i}{y_{i-}}$ pro i = 2,...,n

Do tabulky přidáme proměnnou KR a do jejího Dlouhého jména napíšeme vzorec =HDP/HDP_1.
Získáme tabulku

	HDP	HDP_2	HDP_1	RP	KR
1	1303,600				
2	1381,100	77,500	1303,600	0,059451	1,059451
3	1447,700	66,600	1381,100	0,048222	1,048222
4	1432,800	-14,900	1447,700	-0,010292	0,989708
5	1401,300	-31,500	1432,800	-0,02198	0,978015
6	1390,600	-10,700	1401,300	-0,00764	0,992364
7	1433,800	43,200	1390,600	0,031066	1,031066
8			1433,800		

Pomocí Grafy - 2D Grafy – Spojnicové grafy (Proměnné) vykreslíme průběh relativních přírůstků a koeficientů růstu.

Graf relativních přírůstků

Graf koeficientů růstu

Průměrný absolutní přírůstek a průměrný koeficient růstu vypočteme na kalkulačce pomocí vzorců $\Delta = \frac{1433,8 - 1303,6}{6} = 21,7$ a $\bar{k} = \sqrt{\frac{1433,8}{1303,6}} = 1,016$.

Aditivní model časové řady

Předpokládejme, že pro časovou řadu $y_1, \ldots, y_n$ platí model

$y_t = f(t) + \varepsilon_t$, $t = 1, \ldots, n$, kde

f(t) je neznámá trendová funkce (trend), kterou považujeme za systematickou (deterministickou) složku časové řady (popisuje hlavní tendenci dlouhodobého vývoje časové řady),
ε_t je náhodná složka časové řady zahrnující odchylky od trendu. Náhodná složka splňuje předpoklady

$E(\varepsilon_t) = 0$,
$D(\varepsilon_t) = \sigma^2$,
$C(\varepsilon_t, \varepsilon_{t+h}) = 0$,
$\varepsilon_t \sim N(0, \sigma^2)$ (říkáme, že ε_t je bílý šum).

Cíl regresní analýzy trendu

Regresní analýza trendu má objasnit vztah mezi závisle proměnnou veličinou Y a časem t. Předpokládáme, že trend f(t) závisí (lineárně či nelineárně) na neznámých parametrech $\beta_0, \beta_1, ..., \beta_k$ a známých funkcích $\varphi_0(t), \varphi_1(t), ..., \varphi_k(t)$, které již neobsahují žádné neznámé parametry, tj. $f(t) = g(\beta_0, \beta_1, ..., \beta_k; \varphi_0(t), \varphi_1(t), ..., \varphi_k(t))$. Odhady $b_0, b_1, ..., b_k$ neznámých parametrů $\beta_0, \beta_1, ..., \beta_k$ lze získat např. metodou nejmenších čtverců a pak vyjádřit odhad $\hat{f}(t)$ neznámého trendu v bodě t pomocí odhadů $b_0, b_1, ..., b_k$ a funkcí $\varphi_0(t), \varphi_1(t), ..., \varphi_k(t)$, tj.
$\hat{f}(t) = g(b_0, b_1, ..., b_k; \varphi_0(t), \varphi_1(t), ..., \varphi_k(t))$.

Nejdůležitější typy trendových funkcí

Volba typu trendové funkce se provádí
- na základě teoretických znalostí a zkušeností se zkoumanou veličinou Y_t
- pomocí grafu časové řady
- pomocí informativních testů založených na jednoduchých charakteristikách časové řady

a) Lineární trend
Analytické vyjádření: $f(t) = \beta_0 + \beta_1 t$
Informativní test: 1. diference jsou přibližně konstantní.

Příklad lineárního trendu:

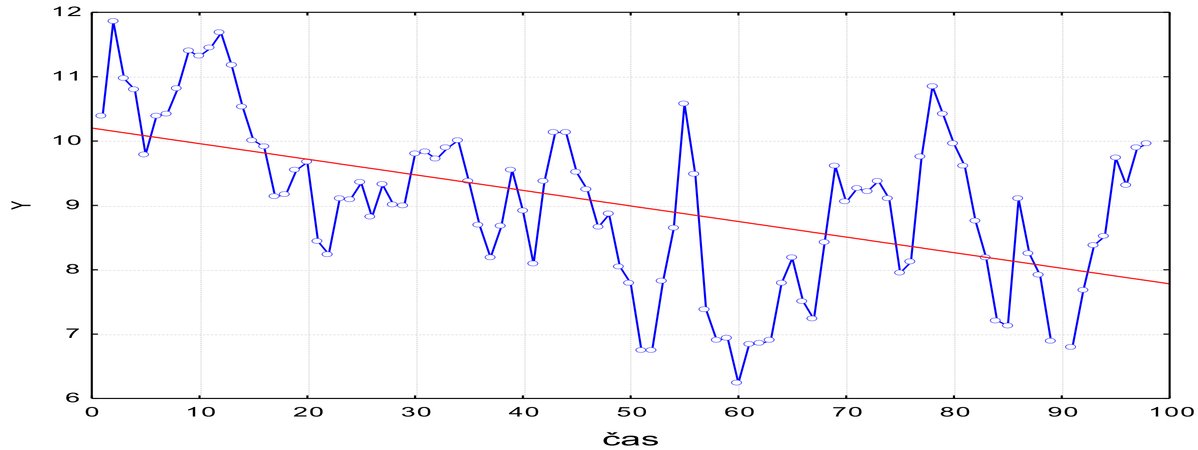

b) Kvadratický trend
Analytické vyjádření: $f(t) = \beta_0 + \beta_1 t + \beta_2 t^2$
Informativní test: 1. diference mají přibližně lineární trend, 2. diference jsou přibližně konstantní.

Příklad kvadratického trendu:

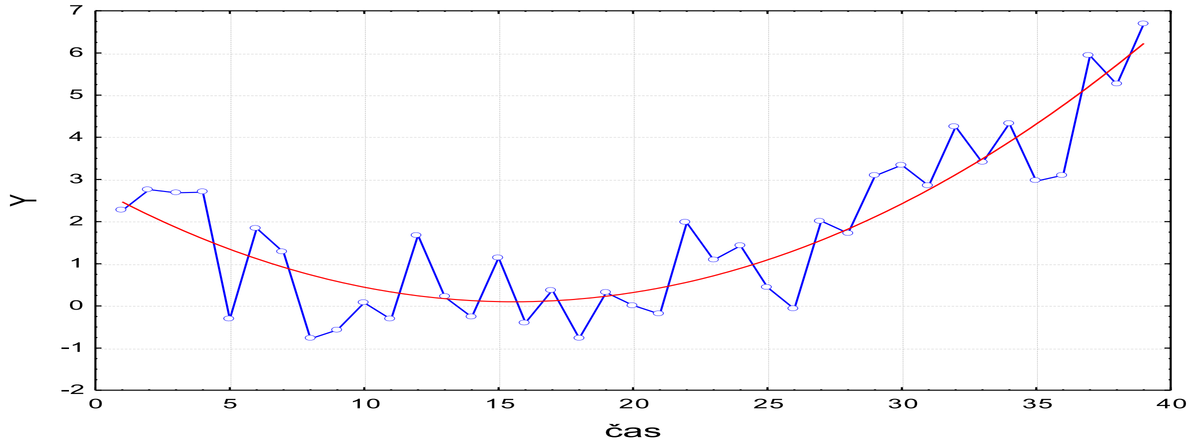

c) Exponenciální trend

Analytické vyjádření: $f(t) = \beta\,\beta$.

Model lze linearizovat logaritmickou transformací: $\ln f(t) = n\beta + \ln\beta$

Informativní test: koeficienty růstu jsou přibližně konstantní.

Příklad exponenciálního trendu:

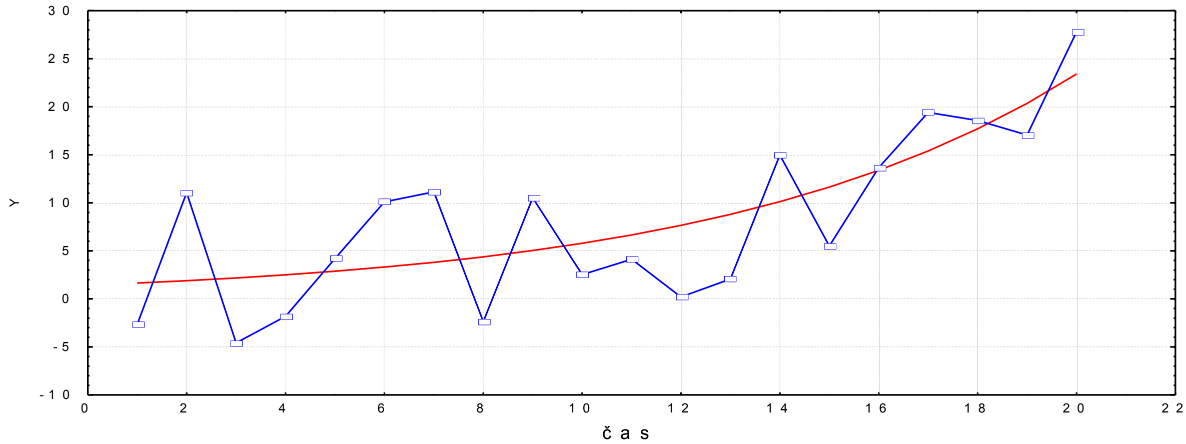

d) Modifikovaný exponenciální trend

Analytické vyjádření: $f(t) = \alpha \quad \beta$.

Informativní test: řada podílů sousedních 1. diferencí je přibližně konstantní.

Příklad modifikovaného exponenciálního trendu

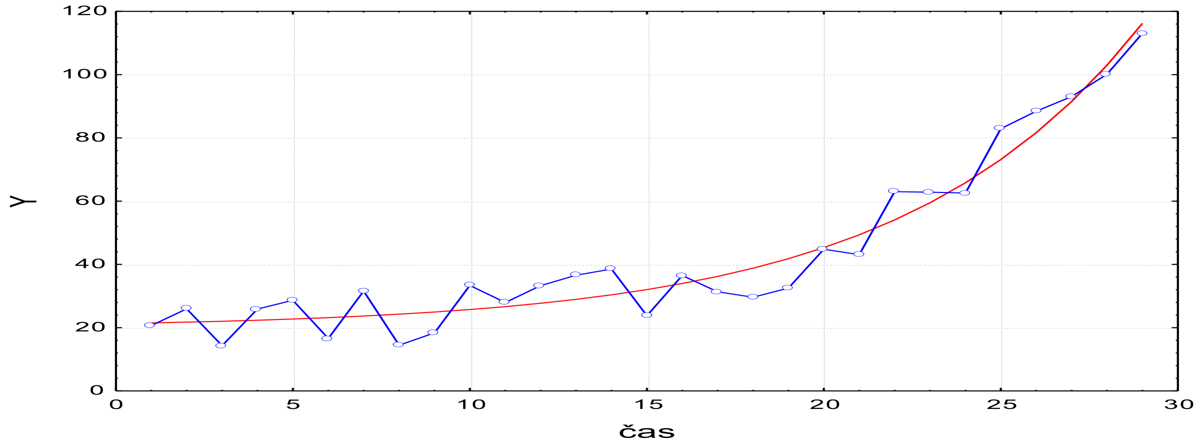

e) Logistický trend

Analytické vyjádření: $f(t) = \dfrac{\alpha}{1+ \quad \beta}$

Informativní test: průběh 1. diferencí je podobný Gaussově křivce a podíly $\dfrac{1/y_{t+} \; - \; /y_{t+}}{1/y_{t+} \; - \; /y_{t}}$ jsou přibližně konstantní.

Příklad logistického trendu:

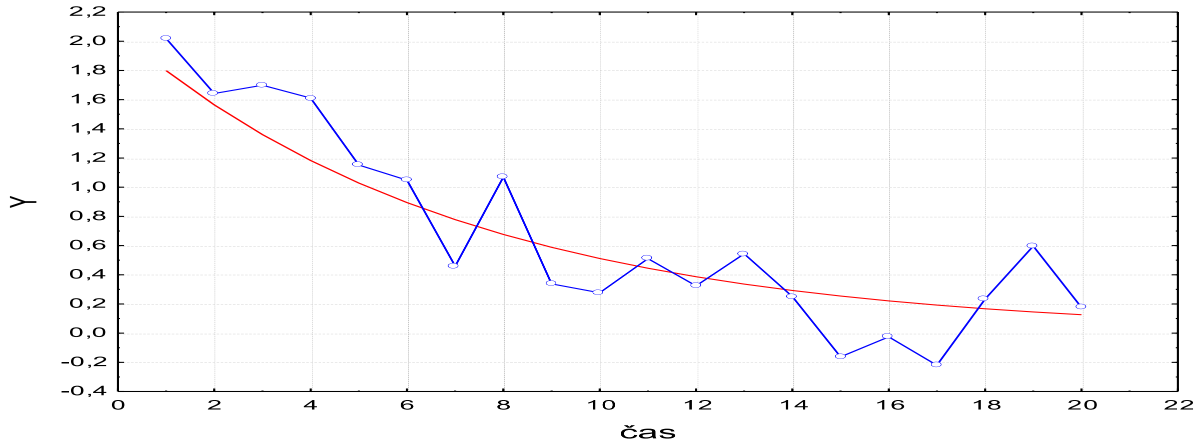

f) Gompertzova křivka

Analytické vyjádření: $f(t) = \iota\beta$

Informativní test: podíly $\dfrac{\ln y_{t+} \; - \; n\, y_{t+}}{\ln y_{t+} \; - \; n\, y_{t}}$ jsou přibližně konstantní.

Příklad Gompertzovy křivky

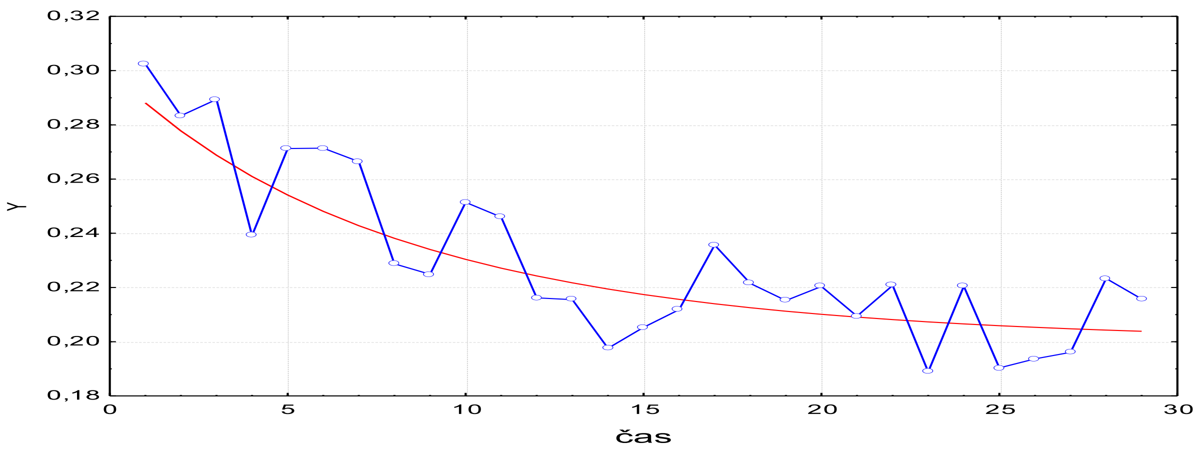

Modely (a), (b), (c) jsou lineární nebo se dají linearizovat a odhady parametrů získáme metodou nejmenších čtverců. Modely (d), (e), (f) jsou nelineární a odhady parametrů se získávají speciálními numerickými metodami.

Orientační ověřování kvality modelu

- Index determinace (tj. podíl vysvětlené a celkové variability závisle proměnné veličiny) by měl být blízký 1.
- Body grafu $(y_t, \hat{f}(t))$, t = 1, 2, ..., n by se měly řadit do přímky se směrnicí 1.

Příklad:

Časová řada 112, 149, 238, 354, 580, 867 udává zisk (v tisících dolarů) jisté společnosti v prvních šesti letech její existence.

a) Graficky znázorněte průběh této časové řady.

b) Vypočtěte koeficienty růstu a graficky je znázorněte.

c) Z grafu časové řady a chování koeficientů růstu lze usoudit, že časová řada má exponenciální trend $f(t) = \beta_0 \beta_1^t$. Odhadněte jeho parametry.

d) Najděte odhad zisku společnosti v 7. a 8. roce její existence.

e) Zjistěte index determinace a sestrojte graf $(y_t, \hat{f}(t))$ t = 1, ..., 6.

Řešení pomocí systému STATISTICA:

Vytvoříme datový soubor se dvěma proměnnými čas a Y a 6 případy.

	1 čas	2 Y
1	1	112
2	2	149
3	3	238
4	4	354
5	5	580
6	6	867

ad a) Graficky znázorníme průběh této časové řady:

Grafy – Bodové grafy – Proměnné čas, Y – OK – vypneme proložení – OK.

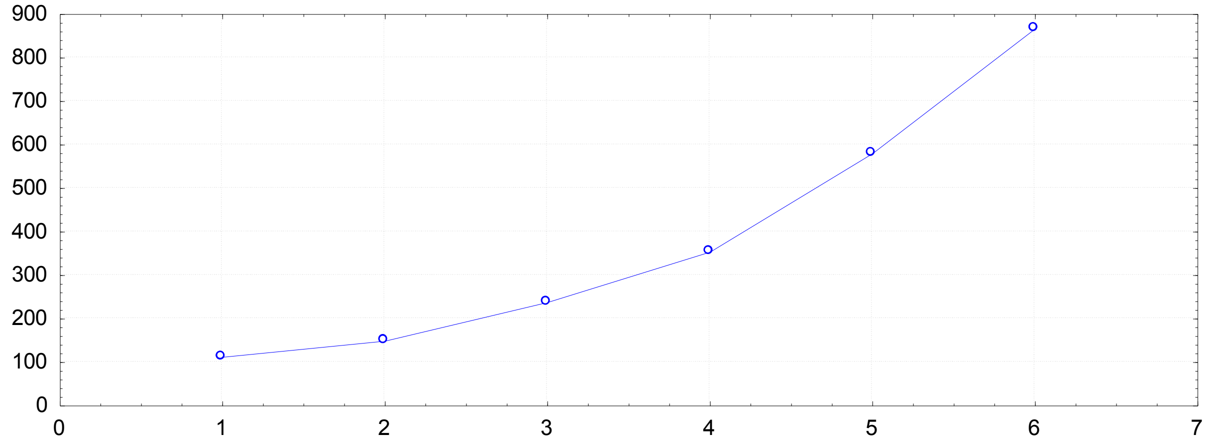

ad b) Výpočet koeficientů růstu:
Statistiky – Pokročilé lineární/nelineární modely – Časové řady/predikce – Proměnné Y – OK – OK (transformace, autokorelace, kříž. korelace, grafy) – Posun – Posun řad vzad - OK (transformovat vybrané řady) – návrat do transformace proměnných – Uložit proměnné.
Ve výstupní tabulce máme proměnné Y a Y_1:

	1 Y	2 Y_1
0		112,000
1	112,000	149,000
2	149,000	238,000
3	238,000	354,000
4	354,000	580,000
5	580,000	867,000
6	867,000	
7		

Za proměnnou Y_1 přidáme proměnnou KR a do jejího Dlouhého jména napíšeme =v2/v1.

	1 Y	2 Y_1	3 KR
0		112,000	
1	112,000	149,000	1,330357
2	149,000	238,000	1,597315
3	238,000	354,000	1,487395
4	354,000	580,000	1,638418
5	580,000	867,000	1,494828
6	867,000		
7			

Vytvoření grafu koeficientů růstu:
Klikneme pravým tlačítkem na název proměnné KR – Grafy bloku dat – Spojnicový graf: celé sloupce

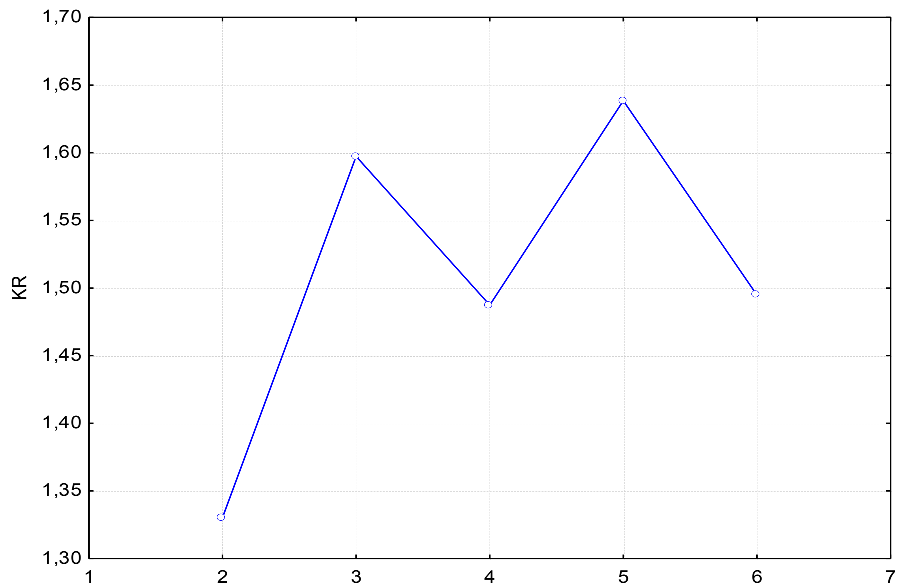

Vidíme, že koeficienty růstu jsou přibližně konstantní.

ad c) Model $f(t) =$ linearizujeme a metodou nejmenších čtverců získáme odhady ln b_0, ln b_1. Odlogaritmováním dostaneme $b_0 = 68{,}57875$, $b_1 = 1{,}522265$. K datovému souboru přidáme proměnnou ln Y. Do jejího Dlouhého jména napíšeme =log(Y).

	1 čas	2 Y	3 lnY
1	1	112	4,718499
2	2	149	5,003946
3	3	238	5,472271
4	4	354	5,869297
5	5	580	6,363028
6	6	867	6,765039

Provedeme regresní analýzu se závisle proměnnou ln Y a nezávisle proměnnou čas.

	Výsledky regrese se závislou proměnnou : lnY (Tabulka4) R= ,99801042 R2= ,99602479 Upravené R2= ,99503099 F(1,4)=1002,2 p<,00001 Směrod. chyba odhadu : ,05553					
N=6	Beta	Sm.chyba beta	B	Sm.chyba B	t(4)	Úroveň p
Abs.člen			4,227983	0,051691	81,79336	0,000000
čas	0,998010	0,031525	0,420199	0,013273	31,65812	0,000006

Vidíme, že ln $b_0 = 4{,}\ 227983$, ln $b_1 = 0{,}420199$.
K této tabulce přidáme proměnnou expB a do jejího Dlouhého jména napíšeme =exp(B).

N=6	Výsledky regrese se závislou proměnnou : lnY (Tabulka4) R= ,99801042 R2= ,99602479 Upravené R2= ,99503099 F(1,4)=1002,2 p<,00001 Směrod. chyba odhadu : ,05553						
	Beta	Sm.chyba beta	B	Sm.chyba B	t(4)	Úroveň p	expB =exp(B)
Abs.člen			4,227983	0,051691	81,79336	0,000000	68,57875
čas	0,998010	0,031525	0,420199	0,013273	31,65812	0,000006	1,522265

Získáme odhady b_0 = 68,57875, b_1 = 1,522265.

ad d) Odhad zisku společnosti v 7. roce existence: Pro výpočet predikované hodnoty zvolíme Rezidua/předpoklady/předpovědi - Předpovědi závisle proměnné čas: 7 - OK. Ve výstupní tabulce je hledaná hodnota označena jako Předpověď: 7,169377. K výstupní tabulce přidáme novou proměnnou a do jejího Dlouhého jména napíšeme =exp(v3).

Proměnná	B-váž.	Hodnota	B-váž. * Hodnot	NProm =exp(v3)
čas	0,420199	7,000000	2,941394	18,94224
Abs. člen			4,227983	68,57875
Předpověď			7,169377	1299,035
-95,0%LS			7,025860	1125,362
+95,0%LS			7,312894	1499,511

Předpověď zisku v 7. roce existence společnosti je tedy 1299,035 tisíc dolarů. Analogicky pro 8. rok zjistíme, že predikce zisku je 1977,47567

ad e) Index determinace je ID^2 = 0,996, jak je uvedeno v záhlaví výstupní tabulky regresní analýzy.
Graf závislosti predikovaných hodnot na hodnotách časové řady vytvoříme tak, že uložíme předpovězené hodnoty. K datovému souboru s předpovězenými hodnotami přidáme novou proměnnou predikce a do jejího Dlouhého jména napíšeme =exp(v3).

	1 čas	2 Y	3 Předpovědi	4 predikce
1	1	112	4,65	104,395
2	2	149	5,07	158,9169
3	3	238	5,49	241,9135
4	4	354	5,91	368,2565
5	5	580	6,33	560,584
6	6	867	6,75	853,357

Pak pomocí Bodového grafu vykreslíme závislost predikce na Y.

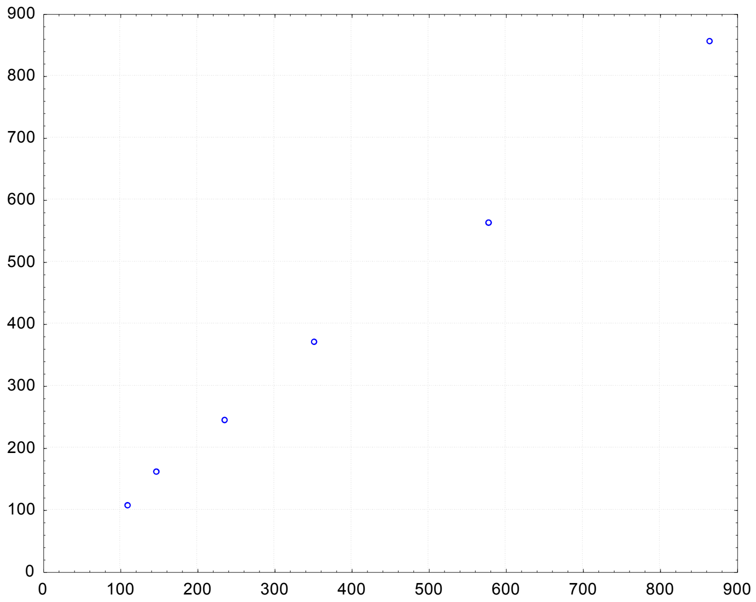

Jak index determinace, tak graf $\left(y_t, \hat{f}(t)\right)$ svědčí o tom, že model byl zvolen správně.

Odhad trendu časové řady pomocí klouzavých průměrů

Podstata klouzavých průměrů

Předpokládáme, že časová řada se řídí aditivním modelem
$y_t = f(t) + \varepsilon_t$, $t = 1, \dots, n$. Odhad trendu v bodě t získáme určitým zprůměrováním původních pozorování z jistého okolí uvažovaného časového okamžiku t. Můžeme si představit, že podél dané časové řady klouže okénko, v jehož rámci se průměruje. Nechť toto okénko zahrnuje d členů nalevo od bodu t a d členů napravo od bodu t. Hovoříme pak o vyhlazovacím okénku šířky h = 2d + 1. Prvních a posledních d hodnot trendu neodhadujeme, protože pro
$t \in \{1,\dots,d\} \cup \{n-d+1,\dots,n\}$ není vyhlazovací okénko symetrické. Odhad trendu ve středu vyhlazovacího okénka je dán vztahem:

$$\hat{f}(t) = \frac{1}{2d+1}\left(y_{t-d} + y_{t-d+1} + \dots + y_{t+d}\right) = \frac{1}{2d+1}\sum_{k=0}^{2d} y_{t-d+k}, \quad t = d+1, \dots, n-d.$$

Šířka vyhlazovacího okénka

Velmi důležitou otázkou je stanovení šířky vyhlazovacího okénka. Je-li okénko příliš široké, bude se odhad trendu blížit přímce (říkáme, že je přehlazen) a zároveň se ztratí velký počet členů na začátku a na konci časové řady. Je-li naopak okénko úzké, bude se odhad trendu blížit původním hodnotám (říkáme, že odhad je podhlazen). Nejčastěji se volí šířka okénka h = 3, 5, 7.

Příklad: Časová řada 215, 219, 222, 235, 202, 207, 187, 204, 174, 172, 201, 272 udává roční objemy vývozu piva (v miliónech litrů) z Československa v letech 1980 až 1991.

a) Odhadněte trend této časové řady pomocí klouzavých průměrů s vyhlazovacím okénkem šířky 3 a poté 5.
b) Graficky znázorněte průběh časové řady s odhadnutým trendem.

Řešení pomocí systému STATISTICA:

Vytvoříme datový soubor export_piva.sta o dvou proměnných ROK a VYVOZ a dvanácti případech.
Statistiky – Pokročilé lineární/nelineární modely – Časové řady/predikce – Proměnné Y – OK– OK (transformace, autokorelace, kříž. korelace, grafy) – Vyhlazování – zaškrtneme N-bod. klouzavý průměr, N = 3 – OK (Transformovat vybrané řady) – vykreslí se graf, vrátíme se do Transformace proměnných – Uložit proměnné. Otevře se nový spreadsheet, kde v proměnné VYVOZ_1 jsou uloženy klouzavé průměry pro N = 3. Totéž uděláme pro případ N = 5. Ve spreadsheetu se proměnná VYVOZ_1 přepíše na VYVOZ_2 a nová proměnná se uloží jako VYVOZ_1. Nově vzniklé proměnné nazveme KP3 a KP5.
K datovému souboru přidáme proměnnou ROK, do jejíhož Dlouhého jména napíšeme =1979+v0.

	export_piva.sta			
	1 rok	2 VYVOZ	3 KP3	4 KP5
1	1980	215,000		
2	1981	219,000	218,667	
3	1982	222,000	225,333	218,600
4	1983	235,000	219,667	217,000
5	1984	202,000	214,667	210,600
6	1985	207,000	198,667	207,000
7	1986	187,000	199,333	194,800
8	1987	204,000	188,333	188,800
9	1988	174,000	183,333	187,600
10	1989	172,000	182,333	204,600
11	1990	201,000	215,000	
12	1991	272,000		

Grafické znázornění časové řady s odhadnutým trendem provedeme pomocí vícenásobných bodových grafů.

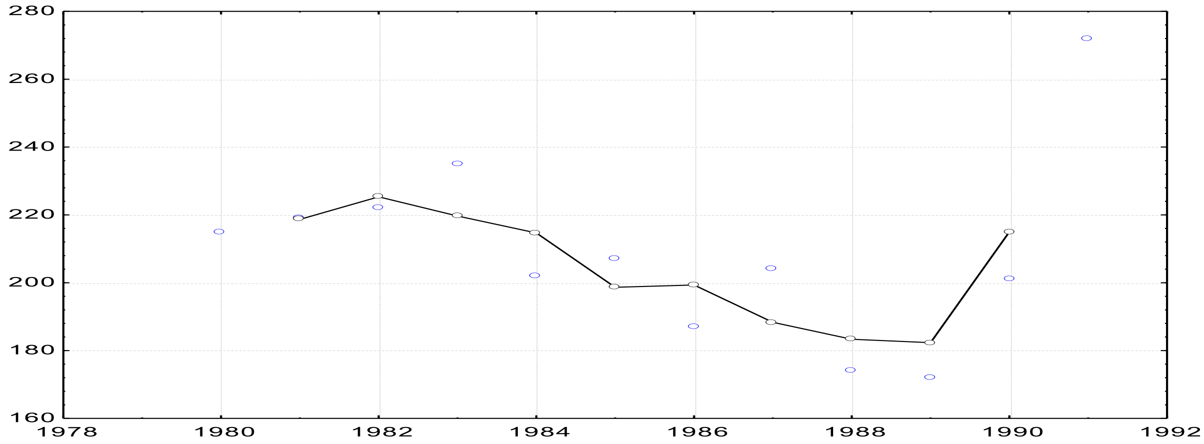

280
260
240
220
200
180
160
1978
1980
1982
1984
1986
1988
1990
1992

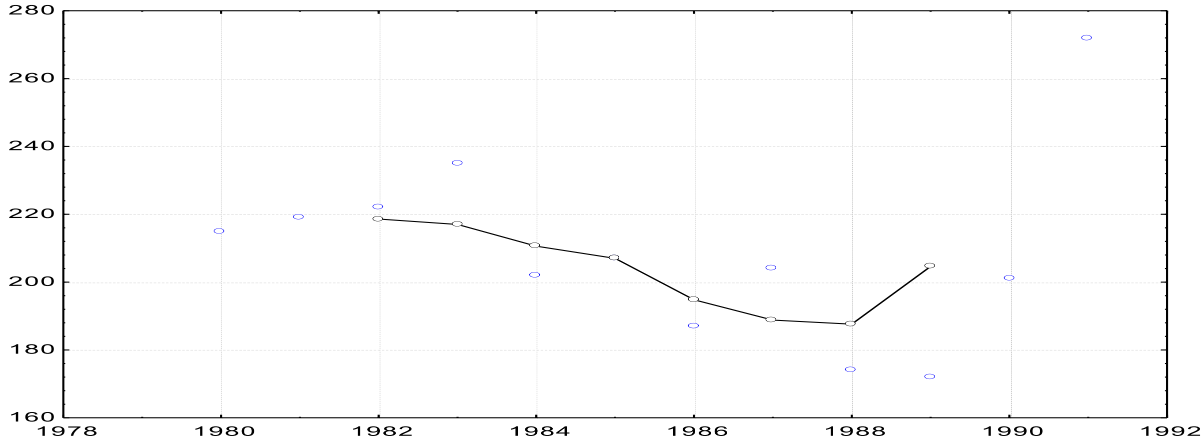

280
260
240
220
200
180
160
1978
1980
1982
1984
1986
1988
1990
1992